

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Марадик Наталія Василівна
Цірнер Міхал Блажеєвич

Теоретико-методологічні засади дослідження демократичних транзитів у постсоціалістичних країнах

УДК 323.22
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-4.1>

Марадик Наталія Василівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри теорії політики
Інституту політології
Пряшівського університету в Пряшеві
17. новембра 3724/15, 080 01 Пряшів,
Словаччина

Цірнер Міхал Блажеєвич
кандидат політичних наук,
асистент кафедри теорії політики
Інституту політології
Пряшівського університету в Пряшеві
17. новембра 3724/15, 080 01 Пряшів,
Словаччина

У статті охарактеризовано наявні теоретико-методологічні підходи дослідження демократичних транзитів та визначено оптимальну концептуальну модель для аналізу процесу переходу до демократії в постсоціалістичних країнах.

Транзитологічна парадигма пройшла у своєму розвитку тривалий період методологічного становлення. Адже довгий час існували альтернативні підходи до розуміння її ключових дефініцій та інтерпретації умов формування демократичних систем й інститутів. Визначено структурні елементи демократичного транзиту, серед яких основними є початкова точка та мета переходу, яка досягається в результаті проходження трьох послідовних стадій: лібералізації, яка характеризується антагоністичним протистоянням між основними політичними акторами, що дає можливість для появи демократії; демократизації, на якій відбувається інституціоналізація демократичних інститутів і норм; та консолідації демократії, коли відбувається утвердження в суспільстві певних "правил гри" і повернення до тоталітарно-авторитарного стану стає неможливим. Під час дослідження було з'ясовано, що варто застосовувати інтегрований підхід до інтерпретації умов переходу до демократії, оскільки успішність демократичного переходу визначається не тільки конкретними політичними діями суб'єктів політичного процесу, вона залежить також і від культурних традицій та суспільно-економічних факторів. Однак варто пам'ятати те, що процес зародження та формування демократії не є універсальним, тому що кожна країна має власний алгоритм успішного переходу до демократії.

Аналіз теоретико-методологічних підходів до дослідження демократичних переходів дає підстави стверджувати, що такі процеси у постсоціалістичних державах мають низку специфічних особливостей. Це пов'язано насамперед із тим, що тут відбувались одночасні перетворення в усіх сферах суспільного життя, а в деяких країнах ці процеси ускладнювалися ще й формуванням засад національної державності.

Серед об'єктивних чинників, що істотно впливають на траєкторію постсоціалістичної трансформації, найбільш важливими вважаються: особливості її вихідної позиції (походження тоталітарного режиму, термін його функціонування і ступінь тоталітарності); структура трансформаційного процесу (моністична чи бінарна); цивілізаційний контекст. Взаємодія цих чинників значною мірою зумовлює траєкторію трансформаційного процесу, проте жоден із них сам по собі не є детермінантом, а має корелятивний характер. На перебіг трансформації впливають також зовнішньополітичні тиски, особисті якості політичних лідерів, структура політичної еліти, але їхній вплив опосередковується якістю політичної культури суспільства.

Ключові слова: лібералізація, демократизація, консолідація демократії, постсоціалістичні країни, демократія.

Вступ. Трансформація недемократичних суспільств і перехід до демократії – це одні з найістотніших складників сучасного світового процесу. Від виникнення демократії у стародавній Греції і до початку III тис. н.е. відбулася кардинальна зміна територіальних меж, на які поширюються її інститути та цінності: від міста-держави до національної держави і транснаціональних об'єднань (наприклад, ЄС, країни Вишеградської четвірки).

Процес демократизації, що розпочався у XIX ст. у країнах Західної Європи та Північної Америки, у XX ст. набув глобального виміру:

1. Демократичні перетворення після 1945 р. у Німеччині, Італії, Японії.

2. Утворення демократичних держав в результаті антиколоніальних революцій в 60-х рр. у країнах Африки.

3. Становлення демократичних режимів у 70-х рр. XX ст. в Греції, Іспанії, Португалії.

4. Утворення демократій в 70–80-х рр. XX ст. у країнах Латинської Америки.

5. Демократичні переходи в 80–90-х рр. XX ст. у країнах Центральної та Східної Європи [15, с. 18].

Мета статті – охарактеризувати наявні підходи та визначити оптимальні теоретико-методологічні засади дослідження демократичних транзитів у постсоціалістичних країнах.

Завдання – виявити основні концептуальні моделі демократичних транзитів; з'ясувати суть ключових категорій транзитологічної парадигми, а також охарактеризувати їхню специфіку в пост-соціалістичних країнах.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали основні положення концептуальних моделей переходу до демократії, представлених у працях класиків транзитології: Д. Растоу, Ф. Шміттера, Г. О'Доннелла, Л. Уайтхеда та А. Пшеворського. Позиції цих вчених сходяться в тому, що перехідний процес поділяється на три важливі фази: а) фазу появи демократії, що характеризується боротьбою між домінуючими політичними акторами і групами; б) фазу ефективного становлення демократії, для якої характерні досягання компромісу серед поміркованих елементів домінуючих груп та інституціоналізація демократичних інститутів і норм; в) фазу консолідації демократії, що заснована навколо розвитку суспільного консенсусу, ефективного функціонування інститутів та реального прийняття демократичного режиму не лише елітами, але й переважною масою пересічних громадян.

Результати. Вивчення процесу демократизації, як і будь-яке інше дослідження, вимагає термінологічної ясності та точності понять, тому розглянемо деякі ключові дефініції. Для того, аби прослідкувати, як відбувається процес становлення демократії, зрозуміти його причини та наслідки, необхідно насамперед з'ясувати зміст цього терміна. В політологічній літературі існує безліч визначень демократії. Зупинимось на двох основних підходах до розуміння демократії.

Прихильники першого вважають єдиним критерієм демократії вибори. Засновником концепції електоральної демократії вважається Й. Шумпетер. Він визначає демократію як форму правління, «інституціональне пристосування для ухвалення політичних рішень, завдяки якому індивіди одержують можливість впливати на владу, використовуючи як інструмент суперництво політичних сил у перегонах за голосами громадян» [13, с. 36]. Для Й. Шумпетера політична система є демократичною, якщо особи, котрі приймають колективні рішення, обираються за допомогою чесних, справедливих, періодичних виборів, під час яких кандидати вільно змагаються за голоси виборців, а активне виборче право має практично все доросле населення. Окрім цього, повинні існувати громадянські та політичні свободи (слова, друку, зборів та організацій), які необхідні для дебатів і проведення виборчих кампаній. Таким чином, бачимо, що для Й. Шумпетера головними критеріями демократичності суспільства є конкуренція та участь [13, с. 67].

У багатьох випадках застосування цього підходу є продуктивним: вибори на даному етапі полі-

тичного розвитку проводяться у більшості країн, тобто з цієї точки зору кількість демократичних режимів у світі збільшується. Однак політична практика засвідчує, що в багатьох країнах, де проводяться вільні вибори, не утвердилася ліберальна демократія з її сутнісними складниками: верховенством закону, розподілом гілок влади, гарантуванням прав та свобод громадян тощо. Так, постає питання про тип політичних режимів, які склалися в Росії, Україні, Індії, Туреччині. Згідно з мінімалістським визначенням, ці країни кваліфікуються як демократичні, адже в них проходять конкурентні вибори. Однак, відповідно до положень більш жорсткої концепції ліберальної демократії, усі вони вважатися демократичними не можуть. Таким чином, очевидне існування певних протиріч між ліберальною та електоральною демократією.

Прихильники другого підходу включають у поняття демократії принципи політичного лібералізму, стверджуючи, що справжнє демократичне суспільство характеризується не лише виборами, а й широким трактуванням плюралізму. Тобто демократія фактично ототожнюється з її ліберальною моделлю. Ліберальна демократія включає такі складники [14, с. 89]:

- контроль над державою, прийняття ключових рішень і розміщення матеріальних ресурсів покладається на обраних посадових осіб;

- виконавча влада обмежується автономною владою інших державних установ (зокрема, незалежного судочинства, парламенту та інших механізмів стримувань і противаг);

- жодна група, що дотримується конституційних норм, не може бути позбавлена права на формування власної партії та можливості брати участь у виборах;

- культурним, етнічним, релігійним та іншим групам меншин не можна заборонити висловлювати свої інтереси у політичному процесі, розмовляти власною мовою або розвивати свою культуру;

- поза партіями й виборчими кампаніями громадяни мають численні та постійно діючі канали для висловлення і представлення своїх інтересів і цінностей разом із різноманітними незалежними асоціаціями та рухами, які вони мають право утворювати та до яких можуть належати;

- існують альтернативні джерела інформації, до яких громадяни мають необмежений доступ;

- кожна особа має реальну свободу висловлення думки, слова, зборів, демонстрацій та оскарження протиправних рішень;

- особисті та колективні свободи перебувають під ефективним захистом незалежного і недискримінаційного судочинства, рішення якого є обов'язковими і шанованими іншими центрами влади;

- закон захищає громадян від незаконного ув'язнення, вигнання, терору, катування та неба-

жаного втручання в їхнє особисте життя не тільки з боку держави, а й також з боку організованих недержавних або антидержавних сил.

З'ясувавши зміст дефініції «демократія», можемо перейти до розгляду проблеми демократичного переходу. Демократичний перехід визначається як процес, що охоплює період між початком змін і подальшим розпадом одного типу консолідованого режиму й утворенням на його місці іншого типу консолідованого режиму [9, с. 17]. Варто зазначити і те, що термін «демократичний перехід» є більш нейтральним порівняно з терміном «перехід до демократії». Адже останній вказує на кінцеву мету процесу транзиту – встановлення демократії, а внаслідок демократичного переходу консолідована демократія може бути і не встановлена.

У контексті дослідження нас найбільше цікавить політичний транзит. Тож нам необхідно вирішити ще одну важливу методологічну проблему – з'ясувати сутність та співвідношення категорій «політична трансформація» та «політичний транзит». Можна погодитися з російським вченим М. Ашимбаєвим, котрий вважає, що політичний транзит, на відміну від політичної трансформації, є більш широким та багаторівневим процесом [2, с. 33]. Якщо розуміти транзит як процес системної трансформації основних сфер суспільства та держави в цілому, то політична трансформація в такому аспекті є основною частиною транзиту, яка охоплює якісні зміни інституціональних та процедурних механізмів функціонування політичної системи. Слід зазначити, що саме цей складник транзиту є одним із найважливіших. Таким чином, ми бачимо, що обидва процеси перебувають у тісному зв'язку, адже в окремо взятому політичному сегменті та конкретному часовому проміжку вони означають тотожні політичні процеси. Російський дослідник В. Гельман взагалі пропонує вживати щодо постсоціалістичних країн терміни «трансформація» та «транзит» як синоніми [4, с. 22].

Політичний транзит – це процес переходу державно-політичної системи країни від менш завершеної, з точки зору демократичного ідеалу, до завершеної, розвиненої форми демократії, яка охоплює організацію суспільства загалом. Розглядаючи феномен політичного транзиту, можна виявити, що він являє собою проміжну якість, перехід суспільства від одного стану до іншого. За такого розуміння політичного транзиту він зводиться до визначеного періоду часу, впродовж якого державно-політичний устрій країни й саме суспільство проходять принципову трансформацію й кардинальні зміни. У змістовному плані політичний транзит співвідноситься з демократичним реформуванням системи політичної влади і лібералізацією суспільно-політичного життя країни [2, с. 115].

Фундатором транзитології вважається американський політолог Д. Растроу, який в 1970 р. опри-

люднив статтю «Переходи до демократії: спроба динамічної моделі» [12]. Саме назва цієї статті і дала назву новому напрямку політичної науки. Транзитологія постала як альтернатива структурному детермінізму, що панував у теорії модернізації. Сутність цього методологічного підходу становила кореляція властивостей вихідного та кінцевого станів процесу демократизації. У працях представників цього напрямку результат політичної модернізації було жорстко детерміновано його вихідними умовами, серед яких пріоритет віддавали ступеню соціально-економічного розвитку та особливостям соціальної структури перехідних суспільств. Головний недолік структурного детермінізму полягав у тому, що він відверто ігнорував суб'єктивні чинники розвитку перехідних суспільств, прирікаючи демократичні сили на очікування того, що колись, у майбутньому, з'являться необхідні об'єктивні умови для цього.

Проте у сучасній транзитології залишились два основні підходи до інтерпретації умов формування демократичних систем та інститутів. Прихильники структурного підходу (а це переважно західні дослідники, зокрема, Г. Алмонд та С. Верба, С. Ліпсет) [1] виходять із припущення, що демократичні режими утворюються під домінуючим впливом макрофакторів – фундаментальних якісних змін в усіх системах життєдіяльності соціуму. Вони стверджують, що демократія має бути підготовлена відповідним суспільно-економічним розвитком суспільства.

Прибічники процедурного підходу (Х. Лінц та А. Степан, А. Пшеворський, Г. О'Доннелл, Ф. Шміттер та Л. Уайтхед) вважають, що головними умовами переходу до демократії є характер владних еліт, їхні політичні цінності та ідеали, найважливіші тактики і технології володарювання, які використовуються ними [8; 11; 19]. У такому разі успіх демократизації залежить насамперед від вибору і послідовності конкретних рішень і дій цільних політичних діячів-агентів демократизації.

Слід відзначити, що інколи в політологічній літературі робляться спроби чітко розвести структурний та процедурний підходи до дослідження демократичних транзитів. Але «чистих» представників цих напрямів навряд чи вдасться знайти. Можна говорити лише про домінування того чи іншого підходу в працях певних науковців. Наведені два методологічні підходи насправді не виключають один одного, а, навпаки, взаємодоповнюють, адже вони фактично розкривають різні сторони однієї групи явищ, яку ми вже виокремили як демократичний транзит [10, с. 42].

У транзиті можна умовно виділити п'ять основних складових елементів [18, с. 175]:

1. Передумови політичного транзиту. В політичній науці визначають три головні структурні передумови демократії:

– набуття національної єдності й відповідної ідентичності;

– досягнення високого рівня економічного розвитку;

– масове поширення культурних норм, цінностей, за яких обов'язковим є визнання демократичних принципів, довіра до головних політичних інститутів, міжособистісна довіра, відчуття громадянства тощо.

2. Вихідна точка політичного транзиту, з якої розпочинається транзит як процес. Вона задає характер і напрямок руху в транзиті. Зазвичай такими вихідними точками є тоталітаризм, авторитаризм та їхні модифікації.

3. Мета транзиту – це той стан суспільства, політичної системи, режиму влади, до якого рухається соціум в процесі демократичного перетворення. Наявність цього елемента обумовлена тим, що практично в усіх відомих концепціях політичного транзиту особливе місце приділяється опису тієї ідеальної моделі політичної системи, котра і є метою будь-якої політичної трансформації. Метою політичного транзиту є встановлення демократичного режиму, а саме «консолідованої демократії». Консолідація демократії – це процес встановлення та адаптації демократичних структур, інститутів і норм, які частково або повністю визнаються громадянським суспільством як легітимні. Це складний процес, що набуває різноманітних форм і розгортається у різних напрямках та завершується зміцненням інститутів і норм демократії, забезпечуючи їхню стабілізацію та виживання.

4. Сам процес транзиту з його специфічним змістом, який визначається внутрішніми, етапними і сутнісними характеристиками. Загалом демократичний транзит є складним і тривалим процесом, котрий на різних етапах може мати ту чи іншу (навіть зворотну) спрямованість. Як відомо, у середовищі науковців-транзитологів не існує єдиного бачення етапів демократичного транзиту. Це зумовлено своєрідністю процесів демократизації в кожній із країн, що своєю чергою спричинене різною стартовою ситуацією, специфікою соціокультурного розвитку, геополітичними впливами тощо. Класичною в політичній науці є трифазна модель, в якій виокремлюють стадії лібералізації, демократизації та ресоціалізації (консолідації демократії). Лібералізація розуміється при цьому як спроба владних еліт авторитарного режиму за допомогою обережного «відкриття» політичної системи і надання більших гарантій індивідуальних громадянських прав розширити легітимну основу старого режиму для того, щоб лишитися й далі при політичній владі.

За фазою лібералізації йде стадія демократизації. Вона починається, як правило, тоді, коли ще існують залишки авторитарних структур і владних інститутів, а нові демократичні структури оста-

точно ще не запроваджені. За загальноприйнятою думкою, фаза демократизації наближається до завершення в разі проведення «установчих виборів» (founding elections) та за інституціоналізації структурного і процедурного «мінімуму» демократії. Цей «мінімум» – загальні, чесні, рівні і таємні вибори, відповідальність уряду перед виборцями, партійна конкуренція тощо.

Закінчується процес політичного транзиту ресоціалізацією, під час якої відбувається освоєння громадянами демократичних цінностей і правил гри та поступове включення їх до нової політичної системи, тобто формується громадянське суспільство. Деякі автори називають цю стадію етапом консолідації. Німецький політолог К. фон Бойме визначив чотири засадничі площини консолідації для постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи, які є водночас її етапами: 1) конституційна консолідація – тобто формування демократичного конституційного ладу; 2) репрезентативна консолідація – консолідація територіального (партії) та функціонального (асоціації) представництва інтересів; 3) інтегративна консолідація – тобто консолідація «правил гри» у середовищі неформалізованих акторів політики; 4) консолідація громадянського суспільства, яка завершує консолідацію системи встановленням заснованої на демократії громадянської культури [16, с. 290].

5. Результат транзиту. Він не завжди збігається з його метою (консолідацією демократії). Це пов'язано з тим, що політичний транзит характеризується невизначеністю процедур і результатів. Підтвердженням цього є той факт, що у багатьох країнах, які прагнули побудувати ліберальну модель демократії, натомість утвердилися гібридні форми політичного режиму (псевдодемократії).

Теорії переходу до демократії. Аналіз демократичного транзиту в реальній політичній практиці повинен базуватись на загальноновизначених теоріях переходу до демократії. І хоча єдиної точки зору на демократичний перехід в політичній науці не сформовано, кожна з теорій має свій пізнавальний потенціал і може бути використана для аналізу.

Теорія переходу до демократії Д. Растоу. Д. Растоу пропонує трифазну модель переходу до демократії. Перша, підготовча, фаза демократизації проходить як процес підготовки до зміни наявного типу режиму. Ця стадія характеризується тривалою та безперервною політичною боротьбою. Результатом цієї боротьби має стати виникнення й зміцнення нової еліти, яка спирається на соціальні сили, для яких необхідним є демократичне керівництво. Боротьба за політичне лідерство у першій фазі демократизації може призвести до політичної поляризації. Тільки жорстка за своєю формою боротьба політичних сил може реально сформувати нову структуру інтересів і зробити конфлікт інтересів потенційною передумовою суспільного розвитку [12, с. 7].

Для успішного демократичного транзиту характерним є те, що на підготовчій стадії не переслідуються опозиція та відбувається становлення демократичного виборчого права.

Внаслідок цих процесів настає друга фаза демократизації – фаза прийняття рішень. Д. Растоу зазначає, що «рішення про інституалізацію базових демократичних процедур – лише одне з можливих, що народжується в процесі гри цілої низки різноманітних політичних сил й аж ніяк не виключає, а, навпаки, припускає наступну запеклу політичну боротьбу» [12, с. 14].

Третьою фазою демократичного транзиту є фаза звикання. На цій стадії демократія починає функціонувати як порівняно налагоджений і цілісний механізм. Це фаза навчання для громадян і політичних еліт, фаза освоєння техніки демократії та накопичення необхідних для її функціонування навичок.

І, звісно, настання демократії не слід сприймати як те, що здійсниться впродовж, наприклад, одного року. Оскільки процес становлення демократії припускає появу нових соціальних груп, їхнє формування і розвиток, то мінімальний термін переходу, за Д. Растоу, триватиме впродовж життя цілого покоління. У країнах, що не мали раніше зразків для імітації, перехід до демократії, як правило, відбувається ще повільніше [12, с. 15].

Особливість теорії Д. Растоу полягає в тому, що він вважав національну єдність головною передумовою демократизації, оскільки за її допомогою можна об'єднати в єдине ціле всі фази демократичного процесу. Він зазначав, що наявність національної єдності є важливішим фактором демократизації, ніж мінімальний рівень економічного розвитку та соціальної диференціації.

Теорія переходу до демократії А. Пшеворського. Комплексно та ґрунтовно теоретичні засади транзитологічної моделі переходу до демократії були розроблені польським дослідником А. Пшеворським [11]. Науковець, формулюючи концепцію транзитного переходу до демократії авторитарних режимів, аналізує дві основні стадії демократизації – лібералізацію та безпосередньо демократизацію. Для успішної інституалізації демократії в перехідній країні найбільш важливим структурно-процесуальним фактором є демократична налаштованість елітних прошарків населення, а саме розподіл сфер впливу у країні між новою та старою політичними елітами.

А. Пшеворський доводить, що у процесі демократизації задіяні чотири основні типи політичної еліти в державі [11, с. 56]:

1. Консерватори – авторитарно налаштовані еліти («прихильники твердої лінії»).

2. Реформатори – прихильники демократичних змін серед авторитарних політичних сил.

3. Помірковані – політичні сили, які ще не визначились у своєму виборі між авторитаризмом і демократією.

4. Радикали – еліти, які однозначно налаштовані на демократичні зміни у країні.

Демократичні процеси у країні з авторитарним типом політичного режиму розпочинаються з лібералізації старого режиму. А. Пшеворський наголошує, що лібералізація є результатом суперечностей всередині старого авторитарного режиму. Після виникнення конфліктів серед авторитарної еліти у країні починають формуватися або закріплюватися раніше сформовані засади громадянського суспільства. Відповідно, певна частина народних мас чинить супротив авторитарному типу суспільно-політичних відносин. Тому процес лібералізації може проходити за двома напрямками: з одного боку, передумовою є конфліктна ситуація серед старої еліти (поява реформаторів); з іншого – початок народних заворушень і прагнення до демократизації всередині країни. Успішний відхід від авторитаризму може відбутися лише за умов досягнення політичного компромісу між реформаторами та поміркованими, тобто «між поміркованими в авторитарному блоці й опозиції, якщо і ті, й інші зможуть контролювати чи нейтралізувати радикалів у своєму середовищі».

Отже, досліджуючи політичні, економічні та культурницькі ознаки політичного режиму в постсоціалістичних країнах на порозі переходу до демократії кінця 80-х рр. ХХ ст., можна зробити висновок, що для цих країн був характерним саме авторитарний комуністичний політичний режим.

Висновки. Таким чином, для системного аналізу демократичних транзитів у посткомуністичних Польщі, Угорщині, Чехії та Словаччині слід використовувати комплексно-порівняльну трифазову модель трансформації авторитарних режимів. Йдеться про узагальнювальну модель, яка включає три стадії: лібералізацію, демократизацію та консолідацію. При цьому, аналізуючи демократичні транзити, слід враховувати ідеї щодо головних факторів транзиту Д. Растоу (національна єдність), А. Пшеворського (пакт між різними угрупованнями політичної еліти), З. Бзежинського (зовнішньополітичний фактор).

Серед об'єктивних чинників, що істотно впливають на траєкторію посткомуністичної трансформації, найбільш важливими є: особливості її вихідної позиції (походження тоталітарного режиму, термін його функціонування і ступінь тоталітарності); структура трансформаційного процесу (моністична чи бінарна); цивілізаційний контекст. Взаємодія цих чинників значною мірою зумовлює траєкторію трансформаційного процесу, проте жоден із них сам по собі не є детермінантом, а має корелятивний характер. На перебіг трансформацій впливають також зовнішньополітичні тиски,

особисті якості політичних лідерів, структура політичної еліти, але їхній вплив опосередковується якістю політичної культури суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии. *Политические исследования*. 1992. № 2. С. 25–31.
2. Ашимбаев М. Политический транзит: от глобального к национальному измерению. Астана : Ел Орда, 2002. 304 с.
3. Гантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. Москва : «Российская политическая энциклопедия», 2003. 368 с.
4. Гельман В. Постсоветские политические трансформации. *Политические исследования*. 2001. № 1. С. 15–29.
5. Даймонд Л. Прошла ли «третья волна» демократизации. *Политические исследования*. 1999. № 1. С. 10–25.
6. Даль Р. Демократия и ее критики. Москва : «Российская политическая энциклопедия», 2003. 576 с.
7. Долженков О. Посткомуністичні трансформації в країнах Центрально-Східної Європи та СНД: порівняльний аналіз. *Нова політика*. 2000. № 5. С. 12–16.
8. Линц Х., Степан А. «Государственность», национализм и демократизация. *Политические исследования*. 1997. № 5. С. 9–30.
9. Марадик Н. Перехід до демократії в Чеській Республіці. Ужгород : Інформ.-видавн. центр «Зіппо», 2012. 174 с.
10. Мельвиль А. Демократические транзиты: теоретико-методологические и прикладные аспекты. Москва : МОНФ, 1999. 108 с.
11. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке. Москва : РОССПЭН, 2000.
12. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели. *Полис*. 1995. № 5. С. 5–15.
13. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия. Москва : Экономика, 1995. 540 с.
14. Democracy and its alternatives: understanding post-communist societies / Eds. by C. W. Haerpfer, R. Rose, W. Mishler. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1998. 270 p.
15. Democratization / Eds. by C.W. Haerpfer, P. Bernhagen, R.F. Inglehart, C. Welzel. New York : Oxford University Press, 2009. 456 p.
16. Beyme K.V. Osteuropaforschung nach dem Systemwechsel. Der Paradigmawandel der «Transitologie». *Osteuropa*. 1999. № 3. P. 285–304.
17. Karl T., Schmitter Ph. The Conceptual Travels of Transitologists and Consolidologists: How Far to the East Should They Attempt to Go? *Slavic Review*. 1994. № 1. P. 173–185.
18. O'Donnell G., Schmitter Ph. Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1989. 82 p.
19. O'Donnell G., Schmitter Ph., Whitehead L. Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1986. 220 p.

REFERENCES:

1. Almond H., Verba S. (1992) Hrazhdanskaia kul'tura y stablynost demokratty. *Polytycheskye yssledovaniya*. № 2. S. 25–31 [in Russian].
2. Ashymbaev M. (2002) Polytycheskyi tranzyt: ot hlobalnogo k natsyonalnomu yzmerenyiu. Astana : El Orda. 304 s. [in Russian].
3. Hantynhton S. (2003) Tretiavolna. Demokratyzatsiya v kontse XX veka. Moskva : "Rosyskaia polytycheskaia entsyklopediya". 368 s. [in Russian].
4. Helman V. (2001) Postsovetskiye polytycheskiye transformatsyy. *Polytycheskye yssledovaniya*. № 1. S. 15–29 [in Russian].
5. Daimond L. (1999) Proshla ly "tretia volna" demokratyzatsyy. *Polytycheskye yssledovaniya*. № 1. S. 10–25 [in Russian].
6. Dal R. (2003) Demokratyia y yeyo krytyky. Moskva : "Rosyskaia polytycheskaia entsyklopediya". 576 s. [in Russian].
7. Dolzhenkov O. (2000) Postkomunistychni transformatsii v krainakh Tsentralno-Skhidnoi Yevropy ta SND: porivnialnyi analiz. *Nova polityka*. № 5. S. 12–16 [in Ukrainian].
8. Lynts Kh., Stepan A. (1997). "Hosudarstvennost", natsyonalizm y demokratyzatsiya. *Polytycheskye yssledovaniya*. № 5. S. 9–30 [in Russian].
9. Maradyk N. (2012) Perehid do demokratii v Cheskii Respublitsi. Uzhhorod : Inform.-vydavn. tsentr "Zippo". 174 s. [in Ukrainian].
10. Melvyl A. (1999) Demokratycheskiye tranzyty: teoretyko-metodolohycheskiye i prykladnye aspekty. Moskva : MONF. 108 s. [in Russian].
11. Pshevorskyi A. (2000) Demokratyia i rynek. Polytycheskiye i ekonomycheskiye reformy v Vostochnoi Evrope i Latynskoi Ameryke. Moskva : ROSSPEN. 450 s. [in Russian].
12. Rastou D. (1995). Perekhody k demokratyy: popytka dynamycheskoi modely. *Polys*. № 5. S. 5–15 [in Russian].
13. Shumpeter Y. (1995) Kapytalyzm, sotsyalyzm i demokratyia. Moskva : Ekonomika, 1995. 540 s. [in Russian].
14. Democracy and its alternatives: understanding post-communist societies (1998) / Eds. by C.W. Haerpfer, R. Rose, W. Mishler. Baltimore : Johns Hopkins University Press. 270 p.
15. Democratization (2009) / Eds. by C.W. Haerpfer, P. Bernhagen, R.F. Inglehart, C. Welzel. New York : Oxford University Press. 456 p.
16. Beyme K.V. (1999) Osteuropaforschung nach dem Systemwechsel. Der Paradigmawandel der «Transitologie». *Osteuropa*. № 3. S. 285–304.
17. Karl T., Schmitter Ph. (1994) The Conceptual Travels of Transitologists and Consolidologists: How Far to the East Should They Attempt to Go? *Slavic Review*. № 1. P. 173–185.
18. O'Donnell G., Schmitter Ph. (1989) Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies. Baltimore : Johns Hopkins University Press. 82 p.
19. O'Donnell G., Schmitter Ph., Whitehead L. (1986) Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy. Baltimore : Johns Hopkins University Press. 220 p.

Theoretical-methodological principles for the follow-up of democratic transitions in post-socialist countries

Maradyk Nataliia Vasylivna

PhD,
Associate Professor at the Department
of Political Theory
Institute of Political Science
of the University of Prešov
17. novembra 3724/15, 080 01 Prešov,
Slovakia

Michal Cirner Blazheievych

PhD,
Assistant at the Department of Political
Theory
Institute of Political Science
of the University of Prešov
17. novembra 3724/15, 080 01 Prešov,
Slovakia

The article describes the existing theoretical and methodological approaches to the study of democratic transits and identifies the optimal conceptual model for analyzing the process of transition to democracy in post-socialist countries.

The transitological paradigm has undergone a long period of methodological development. After all, for a long time there have been alternative approaches to understanding its key definitions and interpreting the conditions for the formation of democratic systems and institutions. The structural elements of democratic transit are identified, the main ones being the starting point and the goal of the transition, which is achieved as a result of three successive stages: liberalization, characterized by antagonistic confrontation between major political actors, which allows for democracy; democratization, in which the institutionalization of democratic institutions and norms takes place, and the consolidation of democracy, when certain "rules of the game" are established in society and a return to a totalitarian-authoritarian state becomes impossible. The study found that an integrated approach should be used to interpret the conditions of the transition to democracy, as the success of the democratic transition is determined not only by the specific political actions of political actors, but also by cultural traditions and socio-economic factors. However, it is important to remember that the process of birth and formation of democracy is not universal, because each country has its own algorithm for a successful transition to democracy.

The analysis of theoretical and methodological approaches to the study of democratic transitions gives grounds to assert that these processes in post-socialist states have a number of specific features. This is primarily due to the fact that there were simultaneous transformations in all spheres of public life, and in some countries these processes were further complicated by the formation of the foundations of national statehood.

Among the objective factors that significantly influence the trajectory of post-communist transformation, the most important are the features of its initial position (the origin of the totalitarian regime, the term of its functioning and the degree of totalitarianism); structure of the transformation process (monistic or binary); civilizational context. The interaction of these factors largely determines the trajectory of the transformation process, but none of them in itself is a determinant, but has a correlative nature. The course of transformations is also influenced by foreign policy pressures, personal qualities of political leaders, the structure of the political elite, but their influence is mediated by the quality of political culture of society.

Key words: liberalization, democratization, consolidation of democracy, post-socialist countries, democracy.